

**МЕСТНИТЕ ИМЕНА В ЦАЛАПИЦА – МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ,
БЪДЕЩЕ И ТРАДИЦИИ (ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЧЕН ПРЕГЛЕД)**

КРАСИМИР КОИЛОВ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. Л. АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
krasimirkoilov@abv.bg

**LOCAL NAMES IN TSALAPITSA - PAST, PRESENT, FUTURE
AND TRADITIONS (LINGVOKULTUROLOGICAL REVIEW)**

KRASIMIR KOILOV

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE “PROF. L. ANDREYCHIN”
krasimirkoilov@abv.bg

Most small settlements in Bulgaria are affected by demographic processes which have been taking place in our country over the past 30 years. The history of those places should be recorded in order to preserve our national heritage. Local place names are one of the main sources of information in the present research. They reveal important details about the development of each settlement for several centuries. The present research, using the means of microtoponymes, aims at achieving the purpose to preserve the cultural and historical significance of Tsalapitsa village as a part of our national heritage.

Keywords: onomastics, Tsalapitsa, microtoponyms (local names)

Цалापица е едно от българските села, които пазят до ден днешен своите традиции, градящи се на сериозния исторически, културен и духовен потенциал, натрупан през годините на развитие. То се намира в Южна България като част от община Родопи, област Пловдив, на 20 км от град Пловдив. Заема стратегическа позиция между два от най-натоварените транспортни участъка от инфраструктурата на страната ни, допълнено от доброто местоположение в сърцето на Горнотракийската низина.

В землището на днешното село Цалापица се откриват следи от живот още преди да бъде създадена българската държава в края на VII век. Свидетелство за това са регистрираните близо 50 тракийски надгробни могили, които, за съжаление, не са съхранени във времето, а се откриват единствено следи от тях в местността Каламица, където ясно са очертани границите на некрополен паметник от тази древна култура (Стойчев/Stoychev

1972: 24). През Средновековието животът по тези земи продължава, което се потвърждава и от легендите за региона, регистрирани от този период. През османския период по българските земи Цалапица е отбелязана в административните документи под името *Чепидже* от нахията Филибе (Петров/Petrov 1967: 9). След Освобождението започва истинският подем на селището. Населението му нараства много бързо и в края на 1989 г. е обявено за най-голямото село в България. То се развива и като един от центровете на стопанския живот в Пловдивския регион. Днес тези темпове на развитие са силно смекчени, но въпреки това Цалапица е второто по големина село в Пловдивска област (с население от близо 5000 души), след село Куклен.

До нас не са стигнали никакви писмени документи за най-ранния период от развитието на земите около днешното село. За периода на Средните векове можем да градим своите заключения само върху онова, което е дошло като предания. Най-ранните сведения за Цалапица в османските документи са в регистъра на акънджиите от 1472 г., където селото е отбелязано с името Село Чепидже, част от нахията Филибе. Сведения за неговата история и краеведски факти се откриват в малко журналистически статии и научни публикации в регионални издания. Въпреки ограничения им брой те са ценни с оглед на това, че събуждат интерес за бъдещи проучвания на селището. Тук е мястото да се отбележи трудът на Стефан Стойчев „Село Цалапица. Минало и настояще“ (Стойчев/Stoychev 1972), който се опитва да обхване най-пълно развоя на населеното място. Авторът се позовава на редица източници, помещаващи се в частни сбирки, изворови материали и множество документи, поради което монографията има всички достойнства на едно качествено краеведско (многоаспектно) проучване, което е крайно важно за характера на настоящото изследване.

Обект на нашето изследване ще бъдат местните названия в землището на село Цалапица. Насочването към подобна тематика цели да опише и класифицира микротопонимите, което ще доведе до първото им подробно проучване. Във времеви аспект няма как да се ограничим само със съвременното състояние на названията, тъй като голяма част от тях пазят „живи“ разновидности от по-стари времена (нещо характерно като цяло за науката ономастика – историческият аспект в развоя на онимите не би могъл да се пренебрегне). Оттук следва, че трябва да бъдат приложени синхронноописателният и диахронният метод. Анализът на микротопонимите ще бъде осъществен от няколко различни езикови гледища, което ще очертае и структурата на настоящото изследване. „От своя страна микротопонимите са названия на неголеми географски обекти, които имат тясна сфера на своята употреба, функционират само в пределите на малка територия и са известни на ограничен кръг от хора“ (Чолева-Димитрова/Choleva-Dimitrova 2002: 23).

Доброто местоположение и приемствеността през вековете са предпоставка село Цалапица да съхранява почти непокътнати своите традиции, достигнали до нашето съвремие. То безспорно е културно средище, предизвикващо интерес от различни гледни точки – историческа, етнографска, археологическа и т.н. Проучването на подобни български селища има голямо значение, тъй като, от една страна, се обогатява съвременният научен фонд, а от друга – те се увековечат в културно-историческата памет на народа ни и няма да бъдат забравени.

Преди да се съсредоточим върху местните названия, ще насочим вниманието си за кратко към самия ойконим Цалапица – как се е появил в онимната система на българските селища. Има запазени няколко легенди за произхода му. Една от тях разказва, че когато през XII век кръстоносците настъпвали от запад към Ерусалим, по Друма били предвождани от един испански крал. С него била и жена му – бременна. В такова състояние тя не могла да продължи, затова била оставена в местността Каламица, а заедно с нея – голяма група телохранители и прислуга. На това място групата прекарала повече от две години и се създадо цяло селище. И понеже жената на краля се казвала Цалапица, новосъздаденото селище било наречено на нейно име (Саръмов/Sararov 2002: 20).

В другата легенда се разказва, че в землището на сегашното село е имало пет селища. Те си имали свои имена – Каламица, Ковачевица, Лазаревица, Сракет и Текеница. Когато започва турското нашествие, край тези малки селца минавал главният път, наричан тогава Друма. По него се придвижвали войските и се отдавали на грабежи и безчинства в незащитените български села, което накарало населението да се разсели. На сегашното място на Цалапица, където били гъсти гори, имало само овчарски колиби. При заселването на петте селца в едно новото име било „Цела-петица“, което за благозвучие се променило на „Цалапица“ (Динков/Dinkov 2012: 36).

Все пак това са предания с легендарен характер и степента на тяхната достоверност не е висока. Научна обосновка по въпроса за името Цалапица търси археологът Васил Миков. В своето изследване „Произход и значение на нашите градове, села, планини и места“ той излага становището, че ойконимът идва от местността Каламица, което с течение на времето се е видоизменило в Цалапица. А местността носи името на растящата в нея тръстика, която на гръцки се превежда като „калamos“ (Миков/Mikov 1943: 73).

В следващия анализ на събрания емпиричен материал (лично ексцерпиран и проверен от мен при проведено теренно проучване с осведомители от населеното място) са представени микротопонимите от Цалапица, които не са в пълен списък (такъв ще бъде включен в бъдещо, по-обхватно изследване), а само представителна извадка, имаща за цел да илюстрира голямото онимно разнообразие в землището му.

Семантична класификация на местните названия

А. Деапелативни теренни имена

Тук се придържахме към становището, защитено от Л. Димитрова-Годорова, а именно: „Семантичната класификация на теренните имена в сравнение с другите класификации на класовете топоними е най-богата. Въз основа на произхода на теренните имена (т.е. от какъв вид име са образувани) и мотивите на номинацията названията им могат да се проследят като топографски и имена във връзка с човешката дейност. Земеписните (както някои изследователи ономасти наричат топографските названия) имена съсредоточават вниманието си върху физико-географските особености на съответния регион, които са мотивирали оними (географски термини, названия на почви, растения, животни, особености и местоположение на местностите и т.н.). След групата на топографските названия важно място заема и групата на културните названия, които със своето разнообразие са огледало на човешката дейност в природата, и по-конкретно на неговата битова, стопанска дейност през различните исторически периоди, тясно свързана с религиозния му мироглед или с неговата духовна култура“ (Димитрова-Годорова/Dimitrova-Todorova 2012: 116, 117).

Обособяват се следните семантични типове местни названия в топонимията на Цалапица:

- имена от географски термини – *Айрянска кория, Лъката*;
- имена от названия на почви и минерали или във връзка с техния цвят – *Синият камък, Червенковица, Чернота*;
- имена от названия на растения и дървета – *Каламица* (от гр. *καλάμι* – тръстика), *Орешака*;
- имена от названия на птици, животни и техните обиталища – *Биволарица, Гущеров бряст*;
- имена според особения вид на местността или на обект в нея или в резултат на метафоричен пренос – *Велкови дупки, Гърбица, Долапка, Кираджейска криволица, Крачев трап, Кутищата, Кюшето, Плетюна, Плоска, Разкопаница*;
- имена по местоположение спрямо други обекти – *Горна Лазарица, Долна Лазарица*;
- имена във връзка с плодородието на земята – *Керима* (от артур. *kerit* – добър, великодушен);
- имена от изоставяне на земята и неплодородие – *Баталите, Крантовица, Топалица* (лоша, неплодородна почва);
- имена по места за добиване на сол – *Слатините*;
- имена във връзка с опожаряване на горите – *Алевица* (от тур. *alev* – пламък);

- имена във връзка с вършитбата на житни култури – *Харманчетата*;
- имена във връзка с типа земеделска култура – *Бобевица*;
- имена във връзка с лозарството – *Старите лозя*;
- имена във връзка с наличието на водоснабдителен обект (много често се наблюдава вътрешносистемна транспозиция от хидронимичния пласт топоними, които мотивират и ороними; названието на водния обект се изравнява с това на сухоземния) – *Бръмбаров гьол, Бухалов кладенец, Водитека, Гаджеев кладенец, Герана, Герджиков кладенец, Гунчев кладенец, Даскалов кладенец, Дешев гьол, Джамбов кладенец, Доков кладенец, Златев гьол, Керкенецов кладенец, Клечков гьол, Лавтаров кладенец, Нанков кладенец, Панев гьол, Пенков кладенец, Пергишев кладенец, Петров кладенец, Рунтев кладенец, Талев кладенец, Тонев кладенец, Тосев кладенец, Шарков гьол*;
- имена във връзка с местата за паша – *Зелен пояс*;
- имена във връзка с различни домашни животни – *Говедарски път*;
- имена във връзка с помещенията за добитък, в които се произвеждат млечни продукти – *Масларица (Масловица)*;
- имена във връзката с производството на тухли, керемиди и цигли, както и във връзка със строителството – *Керемедчийка бащина*;
- имена във връзка с постройки и съоръжения – *Летище, Орта хан*;
- имена във връзка с пътища, пътни съоръжения, бродове и т.н. – *Балабански път, Бенчийски път, Дракарски път, Дърварски път, Механджийски път, Пътеката, Френски път, Челнушки друм*;
- имена във връзка с гробове, гробища, некрополи и лобни места – *Голямата могила, Грънчарова могила, Мисиркови могили, Младенова могила, Мрътвицата, Три могили*;
- имена във връзка с култови обекти – *Манастира, Текеница* (от тур. *tekke* – ритуален комплекс от сгради).

Б. Деантропонимични теренни имена

Според Димитрова-Тодорова „Посесивните теренни имена от единични антропоними много добре представят частнособственическите отношения в миналото, които след политическите промени през 1989 година отново се възстановяват в България. Те най-често носят в себе си името на собственика на местността, която именуват, или името на собственик на обект в нея“ (Димитрова-Тодорова/Dimitrova-Todorova 2012: 122).

Обособяват се следните типове деантропонимични теренни имена:

- от лични имена – *Ароница, Арчов бряг, Благови брести, Йовчевица, Калушица, Кулевица, Марков бряст, Пенкови каваци, Рабаданица, Радовица;*
- от фамилни имена – *Бакалов бряст, Балевица, Бръскови бресте, Груевица, Гуревица, Ковачевица, Крачев бряст, Кремовица, Курев бряст, Модинов бряст, Моков бряст, Мостров бряст, Мътев бряст, Патъров бряст, Писова смокиня, Стоевско брестче, Телкови бресте, Терзиевица;*
- от родови имена – *Бенчийски път, Каракашица, Мишковица, Пехливанката, Пишевица, Рашевица, Рошлеви брести, Сариевица, Шабаница;*
- по етноними – *Хазарица, Цигански алчак;*
- по служебни (професионални) имена – *Агрономско поле;*
- от жителски имена – *Кадиевски път, Пазарджишки път, Паша махала, Полатовски път.*

От изготвената семантична класификация на 121 микротопонима можем да направим следните изводи:

1. В структурно отношение цалапишката топонимия е в дисонанс с утвърдените модели в онимната система на Тракийската низина, в землището на Пловдивския регион. От едночленни имена са възникнали 43 от всички проучени 121 онима, или приблизително 33%, като по-голямата част от общия им брой са нечленувани.

2. Преобладаващата част от съществителните нарицателни имена, с които се означават географски обекти, растителен и животински свят, и нарицателни с културно-историческо значение са със суфиксални изменения, показващи недотам старинната лексика, залегнала в местните названия на Цалапица.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архив на секция „Приложна ономастика“ на Института за български език при БАН. [Arhiv na sektsiya „Prilozhna onomastika“ na Instituta za balgarski ezik pri BAN.]

Димитрова-Тодорова 2012: *Димитрова-Тодорова, Л.* Собствените имена в България (Изследвания, анализ, проблеми). София, Емас. [Dimitrova-Todorova 2012: *Dimitrova-Todorova, L.* *Sobstvenite imena v Bulgaria (Izsledvaniya, analiz, problemi).* Sofia, Emas.]

Динков 2012: *Динков, Т.* Из миналото на село Цалапица. Пловдив, Блаком. [Dinkov 2012: *Dinkov, T.* *Iz minaloto na selo Tsalapitsa.* Plovdiv, Blakom.]

Миков 1943: *Миков, В.* Произход и значение на нашите градове, села, планини и места. София, Наука и изкуство. [Mikov 1943: *Mikov, V.* *Proizhod i znachenie na nashite gradove, sela, planini i mesta.* Sofia, Nauka i izkustvo.]

Петров 1967: *Петров, И.* Стъпки от една биография. – Отечествен глас (Пловдив), № 7006, 28 май. [Petrov 1967: *Petrov, I.* Stapki ot edna biografiya. – Otechestven glas (Plovdiv), № 7006, 28 may.]

Стойчев 1972: *Стойчев, С.* Село Цалапица. Минало и настояще. София, Отечествен фронт. [Stoychev 1972: *Stoychev, S.* Selo Tsalapitsa. Minalo i nastoyashte. Sofia, Otechestven front.]

Саръмов 2002: *Саръмов, Р.* Пловдивско село прие името на испанската кралица – Цалапица – Марица (Пловдив), № 260, 21 септ. [Saramov 2002: *Saramov, R.* Plovdivsko selo prie imeto na ispanskata kralitsa – Tsalapitsa – Maritsa (Plovdiv), № 260, 21 sept.]

Чолева-Димитрова 2002: *Чолева-Димитрова, А.* Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник. София – Москва, Пенсофт. [Choleva-Dimitrova 2002: *Choleva-Dimitrova, A.* Selishtni imena ot Yugozapadna Bulgaria. Izsledvane. Rechnik. Sofia – Moskva, Pensoft.]

✉ *Красимир Коилов, докторант*

Секция „Приложна ономастика“

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

Бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113, София, България

✉ *Krasimir Koilov, PhD student*

Departement of Applied Onomastics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113. Bulgaria